

Moreel debat staat begrip van historische werkelijkheid in de weg 'De man van *nicht gewusst*'

door IJsbrand Terpstra

In zijn boek *Wij weten niets van hun lot. Gewone Nederlanders en de Holocaust* betoogde Bart van der Boom dat Nederlanders niet op de hoogte waren van de massamoorden op Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij won er de Libris Geschiedenisprijs mee, maar had het vooral lastig met de morele kritiek die volgde. "Ik houd van discussiëren, maar dan wel op basis van rationele argumenten."

Meer dan honderd dagboeken bestudeerde hij voor zijn onderzoek, allemaal geschreven tijdens de oorlog. Een aantal schrijvers was Joods en schreef over de dilemma's waar het mee te maken had. "Wel of niet onderduiken, dat was zo'n vraag. Uit al die dagboeken blijkt dat het onduidelijk was wat veiliger zou zijn." En als zelfs Joden dat niet wisten, meent Van der Boom, dan konden ook de omstanders dat niet weten, waarmee het dilemma waarvoor ze stonden ingewikkelder was dan wij nu denken.

Dat zijn boek daarmee aanleiding was voor debat, kwam niet als een verrassing. "Het beeld dat in de maatschappij leefde, klopte niet; dat wilde ik bijstellen." Hij had echter niet verwacht dat in dat debat juist morele argumenten de hoofdrol zouden spelen. "Mijn voornaamste critici zien mijn boek als een poging om de passiviteit van de omstanders goed te praten en het achterhaalde zelfgenoegzame beeld – 'we waren allemaal goed' – nieuw leven in te blazen."

De geschiedenis van de Jodenvervolgung is echter tweeledig, legt Van der Boom uit. "Het is aan de ene kant een morele vertelling, een verhaal waar we lessen uit willen trekken en dat ons leert hoe we moeten leven en wie wij zijn. Maar het is ook geschiedenis, een historische werkelijkheid die ik probeer te reconstrueren, in al zijn complexiteit en nuance." Hij had gehoopt dat meer critici die twee zaken van elkaar hadden onderscheiden.

Herdenkingen zijn daarom ook niet aan hem besteed. "Daar staat een heldere boodschap centraal, waarvoor de werkelijkheid versimpeld moet worden." De morele lessen vindt hij belangrijk, maar ook lastig te verenigen met zijn beroep als historicus. "Wij zijn juist bezig om het verleden steeds verder uitéén te rafelen en te nuanceren, en dat verhoudt zich slecht tot de enorme morele betekenis die wij aan de Holocaust hechten."

De strikte scheiding tussen geschiedenis en moraliteit heeft hem voor sommigen echter een voorvechter gemaakt van een uitgesproken morele boodschap: *'Wir haben es nicht gewusst'*, dus ons valt niets te verwijten. "Daar lig ik niet wakker van", zegt hij stellig. Toch denkt hij vervolgens lang na. "Het is wel een beetje gek dat er mensen zijn die een heel negatieve mening over mij hebben. Zo van 'daar is die man van *nicht gewusst* weer'." Dat idee is volgens hem niet gebaseerd op rationale argumenten. "De onredelijkheid daarvan stoort me wel", voegt hij er aan toe.

"Ik ben een rationalist en houd van discussiëren. Maar dan wel op basis van rationele argumenten." Met historicus Jaap Cohen lukte dat, hij was een van de weinigen waar Van der Boom wel een goede inhoudelijke discussie mee heeft kunnen voeren. "Door uitwisseling van argumenten, zijn we elkaar echt beter gaan begrijpen." Het gebrek aan meer rationele discussie acht hij veelzeggend. "De redenering in mijn boek is heel gemakkelijk uit te leggen. De afwezigheid van heldere tegenargumenten duidt erop dat die niet gevonden zijn", zegt hij tevreden.

Vorig jaar heeft hij besteed aan het verbouwen van zijn huis. "Het is niet zo dat ik er nodig tussenuit

moest, maar het verwerken van die kritiek was wel een vermoeiende operatie.” Hij vond het lastig om kritiek te krijgen omdat hij vervolgens in discussie kwam met zichzelf. “Ik vroeg me telkens af: ‘Heb ik wel gelijk?’, waarna ik mezelf ervan moest overtuigen dat de kritiek echt heel raar was.” De afleiding die de verbouwing hem bood, kwam daarom niet ongelegen.

Inmiddels is hij weer volop aan het werk en begonnen aan een nieuw onderzoek. “Ik ga een algemene geschiedenis van de Jodenvervolging in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog schrijven.” Hij weet dat hij zijn reputatie op dat gebied niet zomaar kwijt is. “Als je doorgaat op zo’n onderwerp erf je dezelfde vijanden, dat kan niet missen.” Hij heeft er uiteindelijk voor gekozen om die critici op de koop toe te nemen. “Maar het is natuurlijk wel heel gek dat je van te voren al weet dat sommigen het niks zullen vinden. Wat je ook schrijft.”